

Výzkumná sdělení

Připravenost studentů učitelství pro základní a střední školy PŘF OU k učitelskému povolání

Erika Mechlová

1. Úvod

Na Přírodovědecké fakultě Ostravské univerzity jsou vzdělávání učitelé pro základní školy ve čtyřletém studiu, učitelé středních škol v pětiletém studiu a další specialisté v bakalářském tříletém studiu i v magisterském pětiletém studiu a doktorandském studiu.

Učitelství je zde studováno ve dvoupředmětových kombinacích podle volby uchazeče o studium. Kombinace mohou být tvořeny z předmětů matematika, informatika, fyzika, chemie, biologie a geografie, výjimečně s některým předmětem z jiné fakulty. V předloženém výzkumu budeme porovnávat skupinu budoucích učitelů základních škol se skupinou budoucích učitelů středních škol.

2. Cíle a metody výzkumu

Cílem výzkumu bylo **zjištění celkové připravenosti absolventů studia učitelství PŘF OU k učitelskému povolání**. Dílčí cíle byly tyto:

1. Zkoumání **zájmu** o učitelskou profesi **při vstupu** na fakultu a při dokončení studia, **vliv studia** na tento zájem a rozhodnutí, zda respondent **chce po ukončení studia učit**.
2. **Zjištění připravenosti k profesi učitele** v základních obsahových složkách Programu „Učitel“ (1995), a to připravenost:
  - (a) *odborně-předmětová* (ve dvou aprobačních předmětech),

- (b) *pedagogicko-psychologická* (v předmětech pedagogických, psychologických a v oborových didaktikách),
- (c) *všeobecná* (v předmětu filozofie a jazyky),
- (d) *praktická* (v předmětu pedagogická praxe).

Protože existuje mnoho diagnostických metod a prostředků k ověřování efektivity přípravy na povolání, byla vybrána **metoda sebehodnocení a strukturovaná písemná anketa**, která byla vytvořena na základě hypotéz. Respondenti v anketě vyjadřovali své subjektivní názory na připravenost k učitelskému povolání, což bylo spojeno se sebeanalýzou a sebereflexí osobnosti budoucího učitele.

Obdobná anketa byla zadána skupině budoucích učitelů fyziky již v roce 1987 (před 10 lety) na Pedagogické fakultě v Ostravě (42 studentů) a na Matematicko-fyzikální fakultě Karlovy univerzity v Praze (76 studentů) (Galičák, 1995). Absolventi učitelství v roce 1987 prošli pětiletým studiem a měli aprobaci pro 5.–12. ročník středních škol.

3. Charakteristika souboru a podmínky výzkumu

Do výzkumu byli zařazeni **všichni studenti posledního ročníku** učitelství základních a středních škol na PŘF OU školního roku 1996/97.

Z 36 studentů učitelství pro základní školy bylo 21 mužů (58,3 %) a 15 žen (41,7 %). Respondenti studovali tyto dvouoborové kombinace: matematiku–fyziku (4), matematiku–biologii (6), matematiku–geografii (2), biologii–fyziku (2), tělesnou výchovu–fyziku (3), technickou výchovu–fyziku (4), tělesnou výchovu–biologii (1), biologii–základy zemědělství (7), chemii–tělesnou výchovu (1), matematiku–chemii (2), biologii–chemii (4). Celkem v uvedeném souboru bylo: 20 studentů biologie (55,6 %), 14 studentů matematiky (38,9 %), 13 studentů fyziky (36,1 %), 7 studentů základů zemědělství (19,4 %), 7 studentů chemie (19,4 %), 5 studentů tělesné výchovy (13,9 %), 4 studenti technické výchovy (11,1 %), 2 studenti geografie (5,6 %).

Z 35 studentů učitelství pro střední školy bylo 19 mužů (45,7 %) a 16 žen (45,7 %) a studovali tyto dvouoborové kombinace: biologii–chemii 13 studentů, geografii–chemii 1 student, matematiku–chemii 3 studenti, matematiku–informatiku 3 studenti, matematiku–fyziku 6 studentů, matematiku–biologii 3 studenti, geografii–biologii 5 studentů, geografii–německý jazyk 1 student. V uvedeném souboru bylo: 21 studentů biologie (60,0 %), 17 studentů chemie (48,6 %), 15 studentů matematiky (42,9 %), 7 studentů geografie (20,0 %), 6 studentů fyziky (17,1 %), 3 studenti informatiky (8,6 %), 1 student jazyka německého (2,8 %).

Nově zkonstruovaná anketa byla písemnou formou zadána na PŘF OU v březnu 1997 v posledním týdnu výuky v letním semestru všem studentům posledního ročníku učitelství, po ukončení všech pedagogických praxí a před státními závěrečnými zkouškami. K obsahu ankety se vyjadřovali členové

Pedagogické komise PŘF OU a na dílčím vyhodnocení výsledků v oblasti chemie se podílela M. Solárová (v tisku).

Pregraduální příprava obou zkoumaných souborů byla rozdílná. V pregraduální přípravě sledovaných studentů učitelství základních škol byl učební plán sestaven ze dvou *paralelních* modulů: z modulu *odborně předmětové přípravy* ve dvou aprobačních předmětech a z modulu *pedagogické přípravy* v předmětech pedagogika, oborové didaktiky a z *praktické přípravy* v předmětu pedagogická praxe.

V pregraduální přípravě studentů učitelství středních škol byl učební plán sestaven ze dvou *následných* modulů. První modul byl zaměřen rovněž na *odborně-předmětovou přípravu* ve dvou aprobačních předmětech a realizoval se převážně v prvních čtyřech ročnících studia. Druhý modul, který následoval v pátém ročníku, obsahoval převážně *pedagogickou přípravu* v předmětech pedagogika, oborové didaktiky a pedagogickou praxi.

Respondenti před anketou byli seznámeni s tím, že jejich výsledků bude využito pro zkvalitnění přípravy nebo k celkové změně pregraduální přípravy učitelů středních škol na PŘF OU.

4. Výsledky výzkumu

V první části uvedeme vývoj zájmu o profesi učitele u sledovaných studentů a ve druhé části hodnocení připravenosti k profesi učitele v uvedených základních obsahových složkách pregraduální učitelské přípravy podle programu „Učitel“. Nejdříve budou hodnoceny jednotlivé dílčí složky přípravy a jejich části obecně, potom nejpřínosnější složky a v závěru bude zachyceno, co v přípravě na profesi učitele studenti učitelství postrádali a které dílčí oblasti nebyly dostatečné.

Výsledky ankety byly zpracovány pomocí tabulkového procesoru Excel 7.0, který umožňuje získávání informací z dat pomocí kontingenční tabulky v nejrůznějších vazbách. V další části budou uvedeny pouze některé.

V jednotlivých položkách ankety byly respondentům nabídnuty odpovědi a současně bylo požadováno zdůvodnění odpovědi volnou odpovědí studenta. Volné odpovědi studentů byly rozděleny do pěti kategorií. Pro přehlednost uvádíme jednotlivé položky a v tabulkách zpracované odpovědi studentů s jejich interpretací. V případě, že stejná položka byla obsažena v anketě před 10 lety, jsou uvedeny relativní četnosti odpovědí studentů fyziky z roku 1987. Zdůrazňujeme ovšem, že se jednalo o odlišné výběry. V roce 1997 byli zkoumáni všichni studenti učitelství základních škol a středních škol na PŘF OU, kteří končí studium (36 studentů učitelství základních škol a 35 studentů učitelství středních škol všech možných aprobačních kombi-

nací na fakultě), kdežto v roce 1987 pouze všichni studenti učitelství fyziky pro 5.–12. ročník s možnými kombinacemi končící studium na Pedagogické fakultě v Ostravě (42 studentů) Při porovnání počtu studentů v posledním ročníku studia učitelství v roce 1997 a studia učitelství fyziky v roce 1987 lze pozorovat značné snížení zájmu o studium učitelství matematiky a přírodovědných předmětů, který se projevil již v roce 1992, kdy nyní zkoumaní studenti začali na fakultě studovat.

4.1 Vývoj zájmu o profesi učitele

Vývoj zájmu o profesi učitele je sledován v anketě v položkách 2, 3 a 4.

Položka 2: *Při vstupu na fakultu jsem měl(a) zájem o studium učitelství: Ano — Ne — Zdůvodnění odpovědi*

Z dotazovaných studentů učitelství základních škol 91,7 % mělo zájem o studium učitelství, 8,3 % zájem nemělo. Zájem studentů o učitelství středních škol mělo 91 %, nabídnuté odpovědi neoznačilo 6 %, ale zdůvodnilo je, 3 % neměla zájem o učitelství. Zdůvodnění odpovědi je v následující tabulce 1:

Tab. 1: *Zdůvodnění zájmu o studium učitelství*

Při vstupu jsem měl zájem o studium učitelství	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997	
	ZŠ	SŠ
1. líbila se mi práce učitele	16,7	37,1
2. měl jsem rád odborný předmět	8,3	11,4
3. měl jsem zájem již od ZŠ	8,3	8,6
4. zajímavé povolání, možnost seberealizace a další rozvoj	5,6	8,6
5. učil neaprobované	2,8	0,0
6. bez zdůvodnění	58,3	55,7

Konkrétní zdůvodnění studentů, kteří *měli zájem o studium učitelství* před vstupem na fakultu bylo vyjádřeno např. takto:

„Líbí se mně práce s dětmi“, „Dřívější práce s dětmi“, „Důvodem byla práce s dětmi formou mimoškolní činnosti“, „Pokládám práci učitele za zajímavou“, „Mým vzorem byla třídní učitelka, ovlivnila mne“, „O tomto povolání jsem uvažovala již na ZŠ. Učitelé, kteří mne připravovali, se v mnohém odlišovali. Jen málo z nich mne inspirovalo k této práci, ale právě oni jsou mými vzory a věřím, že žákům předám jak znalosti, tak víru v sebe sama,

kteřou mně, bohužel, mnoho učitelů bralo“, „Zájem o děti a obor přírodopis“, „Baví mne práce s lidmi“, „Chci učit“, „Jeden rok jsem neaprobovaně učila a bavilo mně to. Chtěla bych pokračovat“, „Rodinná tradice“, „V mé rodině je učitelské zaměstnání 4× zastoupeno, na nižších stupních škol jsem měl učitelké vzory jak ve fyzice, tak v tělesné výchově, byl jsem kladně ovlivněn“, „Především jsem se chtěl naučit biologií s možností později učit“.

Studenti, kteří *neměli zájem o studium učitelství* při vstupu na fakultu, zdůvodňují svou volbu odborným předmětem nebo vlastní nerozhodností, např.: „Měl jsem zájem o odborné studium, zejména biologie“, „Spíše zájem o biologii, přírodu, agrologii“.

Před 10 lety o studium učitelství mělo zájem 83,3 % studentů. Zdůvodnění volby byla obdobná, velmi často byla uváděna práce s dětmi před vstupem na fakultu.

Položka 3: *Studium na fakultě můj vztah k povolání učitele: Zlepšilo — Neovlivnilo — Zhoršilo — Zdůvodnění odpovědi*

Odpovědi jsou shrnuty v tabulce 2 a jejich zdůvodnění v tabulce 3.

Tab. 2: *Ovlivnění vztahu k povolání učitele studiem na fakultě*

Studium na fakultě můj vztah k povolání učitele	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997		
	ZŠ	SŠ	ZŠ + SŠ (fyzika)
1. zlepšilo	27,8	5,7	67
2. neovlivnilo	58,3	62,9	26
3. zhoršilo	13,9	31,4	2
4. bez odpovědi	0,0	0,0	5

Vztah k povolání učitele se *zlepšil* u studentů učitelství ZŠ u 27,8 % a u studentů učitelství SŠ pouze u 5,7 % během studia, zatímco před 10 lety u 67 % studentů. Zlepšení vztahu u studentů ZŠ většinou není zdůvodňováno, v případě zdůvodnění jsou uvedeny tyto odpovědi: „Fakulta připravuje pro povolání ze všech stran — jak teoreticky, tak i prakticky. Dnešní sociální postavení učitele se však netěší úctě společnosti“, „Získal jsem mnoho nových informací a zkušeností, což se týká odborné i didaktické stránky, tím jsem získal určitou představu o mém učení“.

Studenti učitelství SŠ zdůvodňují zlepšení vztahu například: „Získal jsem mnoho nových informací a zkušeností, stejně, jako představu o mém učení“, „Fakulta připravuje ze všech stran, sociální postavení učitele se však netěší oblibě společnosti“, „Pronikl jsem více do problematiky, dověděl jsem se zajímavé věci z psychologie“.

Tab. 3: *Zdůvodnění ovlivnění vztahu k povolání učitele během studia na fakultě*

Zdůvodnění odpovědí o změně vztahu k povolání učitele	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997	
	ZŠ	SŠ
1. Vztah se zlepšil:	27,9	5,7
1.1 nové informace, poznatky	2,8	5,7
2. Vztah nebyl ovlivněn:	58,3	62,9
2.1 nezdůvodněno	44,7	40,0
2.2 očekával jsem to	13,6	11,5
2.3 společenské postavení učitele	2,8	5,8
2.4 postoj MŠMT, systém školství	0,0	2,8
2.5 získal jsem nové poznatky, informace	0,0	2,8
3. Vztah se zhoršil:	13,9	31,4
3.1 nedostatečná příprava na povolání	8,3	11,5
3.2 společenské postavení učitele, platové podmínky	2,8	11,5
3.3 očekával jsem to	0,0	2,8
3.4 náročné povolání	5,6	2,8
3.4 nezdůvodněno	66,6	2,8

Studium vztah k povolání učitele *neovlivnilo* u studentů učitelství ZŠ u 58,3 % a u studentů učitelství SŠ u 62,9 % (před 10 lety pouze u 26 % studentů). Zdůvodnění odpovědí studentů učitelství ZŠ jsou například tato: „Věnujeme se spíše odborným předmětům“, „Rád pracuji s dětmi, ale zde se na toto moc nehledí, ale pouze na to, abychom uměli teorii, kterou nikdy nepoužiji, i když je pro mne důležitá“, „Studium neovlivnilo můj původní zájem, spíše objasnilo a uvedlo na pravou míru“, „Splnilo se v podstatě, co jsem očekávala“, „Můj původní zájem o učitelství zůstal“, „Studium neovlivnilo můj vztah, vždy jsem měla kladný vztah k povolání učitele“, „Měli jsme málo praktických pedagogických a psychologických seminářů, všechno jsme brali teoreticky a hlavní důraz se kladl na odbornost v oboru“.

Zdůvodnění odpovědí u studentů učitelství SŠ jsou následující: „Zlepšit platové podmínky“, „Můj vztah k učitelskému povolání je stále stejný (pozitivní), chci jít učit, bohužel místo není“, „Povolání se mně líbí, finanční ohodnocení a samotní učitelé ne“, „Některé předměty mne dokonce od učitelství odrazovaly“, „Studium mne neovlivnilo, ovlivnilo mne úplně něco jiného (před 5 lety to vypadalo zajímavě a lákavě)“, „Vztah stále stejný, protože už byl kladný, ale na praxi se to změnilo do stavu, že neovlivnilo“, „Učení během praxe mne bavilo, ale jsem znechucena politikou minister-

stva školství“, „Vztah k učení a žákům je stále kladný i po praxi“, „Vztah k žákům je pozitivní i po praxi“, „Mám stejný vztah k povolání učitele — uvědomil jsem si na VŠ jeho obsah“, „Studium uvedlo očekávání na pravou míru“, „Splnilo se, co jsem očekával“, „Povolání se mně líbí. Někteří vyučující svými ‚přátelskými‘ přístupy mne už nemohou změnit nebo naštvat“, „Mám k povolání učitele stejný vztah, jako před vstupem na vysokou školu, jenom na vysoké škole jsem si uvědomila, co vše toto povolání obnáší“, „Myslím, že mne to bude bavit“ apod.

Vzhledem k tomu, že většina studentů při vstupu na fakultu měla zájem o učitelství, jak jsme již uvedli, studium vztah k povolání učitele *neovlivnilo*, je možno o zkoumané skupině studentů tvrdit, že *vztah k učitelství je stále pozitivní*.

Vztah k povolání učitele se během studia *zhoršil* u studentů učitelství ZŠ u 13,9 %, u studentů učitelství SŠ u 31,4 %, v anketě před 10 lety to bylo pouze u 2 % studentů. Jako zdůvodnění zhoršení vztahu je uváděna *nedostatečná příprava na povolání*: „Myslím si, že přípravě na povolání učitele je věnováno příliš málo času, je rozdíl učit danou látku a ‚vyspat ji‘ u zkoušky“ (SŠ), „Pokud se týká učitelství, bylo zde minimum“ (SŠ), „Učit a učit je rozdíl“ (SŠ), „Kromě odborných předmětů jsem se nic nového nedověděla“ (SŠ) apod. Dále ve zdůvodnění zhoršení vztahu je uváděno *společenské postavení učitele ve vazbě na jeho ekonomické ohodnocení*: „Studium můj vztah nezhoršilo, ale něco úplně jiného, postoj MŠMT ČR“, „Člověk vždy narazí na realitu. Představy středoškoláka jsou značně naivní, ale učit bych chtěla stále. Ale už si uvědomuji náročnost této práce a i špatné ekonomické a společenské ocenění“ (SŠ), „Povolání se mně líbí, finanční ohodnocení a samotní učitelé nikoli“, „Vztah zhoršilo ani ne tak studium, jako poznatky ze sdělovacích prostředků a praxe“ (SŠ), „V průběhu času se zhoršilo postavení učitelů. Poznal jsem také úskalí, které se v tomto povolání objevuje“, „V průběhu času se zhoršilo hodnocení učitelů, dále jsem poznal úskalí, které se objevuje v tomto povolání“ (SŠ), „Lépe jsem se seznámil s podmínkami práce učitele“ (SŠ) apod. Zhoršení vztahu je také zdůvodňováno *náročností povolání učitele*: „Není to tak jednoduché, jak se na první pohled zdá“ (ZŠ), „Netušil jsem, že toho musí člověk tolik znát“, „Netušil jsem, kolik toho učitel musí znát“ (ZŠ) apod.

Položka 4: Po ukončení studia chci učit: — Na gymnáziu — Na střední odborné škole — Na odborném učilišti — Na základní škole — Nechci učit — Zdůvodnění

Po ukončení studia *chce učit* celkem 91,7 % studentů učitelství ZŠ a 63 % studentů učitelství SŠ, před 10 lety chtěli učit všichni studenti, viz tabulka 4. Dnes po ukončení studia *nechce učit* celá čtvrtina absolventů učitelství SŠ

Tab. 4: *Kariéra po ukončení studia učitelství*

Po ukončení studia chci učit na	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997		
	ZŠ	SŠ	ZŠ + SŠ (fyzika)
1. gymnáziu	8,3	25,7	21
2. SOŠ	2,8	0,0	14
3. SOU	0,0	0,0	15
4. gymnáziu nebo SOŠ	5,6	22,9	0
5. gymnáziu nebo ZŠ	2,8	5,7	0
6. gymnáziu nebo nechce učit	0,0	5,7	0
7. neví	0,0	11,4	0
8. na ZŠ	72,2	2,9	50
9. nechce učit	8,3	25,7	0

(25,7 %) a své rozhodnutí zdůvodňuje, např.: „Malé platy ve školství“, „Chci, ale v takových podmínkách nemohu. V takových podmínkách nelze“, „Nelíbí se mně situace v školství“, „Nemohu učit — neseženu místo“ apod.

4.2 Připravenost k profesi učitele

Připravenost k profesi učitele je sledována v položkách 5 až 16. Položky 5 a 6 sledují sebehodnocení studenta z hlediska připravenosti k povolání učitele po pedagogických praxích v základních oblastech jeho práce ve škole.

Položka 5: *Po zkušenostech z pedagogických praxí mám pocit, že jsem celkově připraven(a) pro výkon tohoto povolání: Špatně — Nedovedu posoudit — Dobře — Zdůvodnění*

V odpovědích studentů na uvedenou položku jsou *významné rozdíly mezi studenty učitelství ZŠ a SŠ*.

Po zkušenostech z pedagogických praxí má 13,8 % studentů učitelství ZŠ a 25,7 % studentů učitelství SŠ pocit, že je *špatně připraveno* pro výkon učitelského povolání, před 10 lety neměl tento pocit nikdo, viz tabulka 5. V průměru se jedná o 19,7 % studentů.

Zdůvodnění těchto odpovědí u učitelství ZŠ jsou například: „Rozsah hodin pedagogické praxe mně připadá v porovnání s rozsahem hodin na fakultě velmi malý — týká se aplikací nabytých vědomostí“, „Uvádím obě možnosti: protože nedovedu posoudit svou připravenost — jsem připraven špatně; mám dojem, že teorie a praxe na školách se velmi liší“, „Jsem připraven teoreticky. Spousta předmětů probíhala na vysoké škole ve formě přednášek, bez praxe. Teorie bez praxe je pouze polovinou mistra“.

Tab. 5: *Sebehodnocení studenta učitelství pro střední školy*

Jsem připraven pro povolání učitele	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997		
	ZŠ	SŠ	ZŠ + SŠ (fyzika)
1. Špatně:	13,9	25,7	0
1.1 malá odbornost	0,0	5,7	
1.2 krátká pedagogická praxe	8,3	5,7	
1.3 ukázal to průběh praxe	0,0	5,7	
1.4 i když mám dobrý subjektivní pocit	0,0	8,6	
1.5 bez zdůvodnění	5,6	0,0	
2. Nedovedu posoudit:	22,2	40,0	26
2.1 krátká pedagogická praxe	8,3	14,3	
2.2 i když mám dobrý subjektivní pocit	2,8	8,6	
2.3 malá odbornost		2,8	
2.4 bez zdůvodnění	11,1	14,3	
3. Dobře:	63,9	34,3	74
3.1 mám dobrý subjektivní pocit	11,1	11,4	
3.2 na praxi vše bylo v pořádku	16,7	8,6	
3.3 krátká pedagogická praxe	5,6	2,9	
3.4 bez zdůvodnění	30,5	11,4	

Zdůvodnění odpovědí u učitelství SŠ jsou například: „Malá odborná připravenost právě na to, co se má učit na dané škole“, „V oblasti jednoho předmětu jsem neměl nejmenší problémy, ale znalosti z druhého předmětu naprosto nepostačují“, „Délka praxe ve srovnání s teorií příliš malá“, „Jsem připravován teoreticky, bez praxe“, „Vyplývá to z toho, co jsem na praxi prožil“, „Dva týdny pedagogické praxe z každého aprobačního předmětu v posledním ročníku je hrozně málo. Podle mého názoru je lépe praxi rozdělit například do 3. a 4. (5.) ročníku — lze na vlastní kůži pocítit zlepšení nebo zhoršení“, „Neumím vysvětlovat na středoškolské úrovni, vysvětluji příliš odborně, navíc neumím pracovat s hlasem“, „Myslím, že z předmětu pedagogika nevyužiji nic. Praxe nejvíce prověří moje schopnosti, měla by být delší“ apod.

Větší skupina studentů, v průměru 31,1 %, *nedovede posoudit svou při-*

pravenost na výkon učitelského povolání (22,2 % ZŠ a 40 % SŠ), viz tabulka 5.

Zdůvodnění těchto odpovědí u učitelství ZŠ jsou například: „Praxe jsem se doposud nezúčastnila“, „Nedostatek praxe“, „50 hodin praxe je krátká doba pro objektivní zhodnocení“, „Mám strach z toho, že nebudu dobrý učitel, že se mně nepodaří všem žákům vysvětlit učivo a věnovat se všem. S vědomím toho se budu snažit být co nejlepší“ atd.

Zdůvodnění odpovědí u učitelství SŠ například jsou: „Neučil jsem delší dobu, pouze 1 měsíc“, „Praxe byla krátká“, „Doba praxe byla krátká na to, abych toto dovedla jednoznačně posoudit, ale doufám, že ano“, „Zdá se, že po stránce didaktické ano, po stránce vědomostí mám menší obavy. Bez přípravy bych do hodiny nešla“, „Vcelku dobře, ale zjistil jsem, že mnohým tématům nebyla na VŠ věnována dostatečná pozornost“, „Celkem dobře, to ukáže až praxe, ale celkový styl studia na VŠ neodpovídá přípravě na učitelské povolání“, „Praxe byla krátká na to, abych si utvořil názor“, „Subjektivní pocity mám celkem dobré, ale nevím, jestli chvála a povzbuzování ostatních jsou opravdové a oprávněné“ apod.

Nejpočetnější skupina studentů (49,1 %) má pocit, že pro výkon učitelského povolání *je dobře připravena*, (63,9 % ZŠ a 34,3 % SŠ), před 10 lety tento pocit měly tři čtvrtiny studentů (74 % studentů).

Zdůvodnění těchto odpovědí u učitelství ZŠ jsou například: „Myslím, že hodně záleží na učitelském instinktu v řešení nepředvídaných situací“, „Po stránce odborné jsem připravena dobře, ale nejde mně moc komunikace se žáky — vcítit se do jejich pocitů, myšlení“, „Praxi jsem zvládla, byla se mnou spokojena i škola a já jsem byla spokojena sama se sebou“, „Měla jsem z praxe velmi dobrý pocit a velmi se mně to líbilo“, „Doporučoval bych více praxe v jednotlivých ročnících, větší zaměřenost na učitelství v jednotlivých seminářích“, „Na pedagogické praxi se mně dařila organizace práce, při nápaditosti měli žáci o učivo zájem, hodnocení cvičných učitelů byla kladná“, „Vzájemná spolupráce a respekt u žáků ZŠ“, „Nepropadl jsem, tj., že mne žáci nevypískali ze třídy a dokonce jsem je i něčemu novému naučil. Samozřejmě, jako po každé nové zkušenosti, vím o věcech, které bych zlepšil, a které jsem udělal špatně. Ale také díky škole vím, co bych ještě mohl zlepšit a vím, že to dokážu zlepšit“, „Mám odborné znalosti“, „Mám dostatečné odborné znalosti“, „I přesto, že si uvědomuji, že pedagogická praxe absolvovaná v rámci studia se bude patrně lišit od praxe — povolání, má spokojenost plyne ze spokojenosti učitelů i žáků, kteří mne hodnotili při vyučovacích hodinách. U žáků písemným i ústním zkoušením jsem v podstatě vyzkoušela, co jsem dokázala naučit“, „Chce to více praxe“.

Studenti učitelství SŠ uvádějí například zdůvodnění pozitivního pocitu:

„Celkem se cítím jako dobrý učitel“, „Protože jsem na praxi žádné větší problémy neměla“, „Moje praxe na škole probíhala plynule. Učitelé byli spokojeni s mými výkony jak po odborné, tak po didaktické stránce“, „V praxi jsem si ověřil, že jsem schopen vykonávat toto povolání“, „Pocit vyplývá z praxe samotné, která proběhla bez jakýchkoli problémů a můj pocit z práce se třídou je dobrý“, „Jsem připravena dobře, ale podle mého názoru jsme mohli mít pedagogické praxe trochu více. Např. už ve 4. ročníku jsme mohli chodit učit třeba hodinu denně na nějakou školu“, „Dobře jsem připravena, ale určitě ne díky fakultě, protože praxe byla pouze jedna“, „Protože jsem na praxi neměl problémy“ apod.

Při pohledu do tabulky 5 a při porovnání četností odpovědí dnes u studentů učitelství ZŠ, učitelství SŠ a učitelství fyziky pro 5.–12. ročník (ZŠ+SŠ) před 10 lety je zřejmé, že pocit studentů v oblasti jejich připravenosti na výkon učitelského povolání je dnes u studentů učitelství ZŠ pozitivní, u studentů SŠ spíše negativní, zatímco před 10 lety měly takřka tři čtvrtiny studentů pocit, že jsou připraveny dobře, a pocit, že je připraven špatně, neměl nikdo. Při hlubším rozboru odpovědí na jednotlivé položky zjistíme, že pozitivní pocit o dobré připravenosti dnes ovšem mají i ti studenti, kteří nechtějí jít učit, čili společenské a ekonomické příčiny zde asi nehrají roli.

Tab. 6: *Přehled souvislých pedagogických praxí v pregraduální přípravě učitele pro střední školy*

Souvislá pedagogická praxe v ročníku studia	Počet týdnů praxe		
	do r. 1986	po r. 1986	od r. 1992
2.	2	0	0
3.	3	0	0
4.	4	4	0
5.	8	6	4
Celkem	17	10	4

Co může být příčinou tohoto pocitu zjistíme z odpovědí studentů, která se nejčastěji vyskytuje ve zdůvodněních odpovědí ať o pocitu špatném nebo dobrém: *příliš krátká pedagogická praxe*. V tabulce 6 je uvedeno, jak se počet týdnů souvislé pedagogické praxe v pregraduální přípravě učitelů středních škol na naší fakultě měnil (v anketě mají špatné pocity o připravenosti zejména studenti učitelství SŠ). Studenti dotazovaní před 10 lety měli souvislou pedagogickou praxi počínaje druhým ročníkem v každém roce studia od dvou až do osmi týdnů, celkem 17 týdnů. Studenti v roce 1997 měli praxi pouze 4 týdny, což je necelá čtvrtina.

Další příčinou pravděpodobně bude *model studia*. Před 10 lety byl pro celou republiku jednotný model učitelského studia a předměty kombinace i pedagogická příprava probíhaly paralelně (proto již ve druhém ročníku mohla být dvoutýdenní souvislá pedagogická praxe zaměřená na obecnou pedagogiku). V současné době je u studentů učitelství ZŠ používán paralelní model studia učitelství (jako dříve) a studenti učitelství SŠ jsou připravováni v následném modelu studia (viz úvod tohoto příspěvku), který zařazuje pedagogickou přípravu na konec studia, až za předmětovou přípravu. Tento model neumožňuje pedagogickou přípravu a tedy ani pedagogickou praxi dříve než v posledním ročníku, kdy jsou všechny pedagogické disciplíny akumulovány bez ohledu na jejich nutnou následnost. Z uvedeného také vyplývají poznámky studentů o přílišné teoretičnosti v pedagogice.

Položka 6: *Při výuce na souvislé pedagogické praxi jsem měl(a) potíže: Při výkladu učiva — Při demonstracích — Při zkoušení — S udržením aktivity žáků — S udržením kázně žáků*

Při souvislé pedagogické praxi měli studenti největší potíže s výkladem nového učiva, konkrétně s jeho elementarizací, dále s časovým rozvržením učiva, s vyjadřovacími schopnostmi a s motivací učiva. Další oblastí potíží bylo zkoušení, a to zejména klasifikace výkonu žáka. Vzhledem k anketě před 10 lety se situace podstatně zlepšila, zejména v oblasti klasifikace žáků (zavedení nového předmětu „Pedagogická diagnostika“).

Položka 7: *Z hlediska přípravy na povolání učitele hodnotím přínos níže uvedených předmětů a skupin předmětů. K předmětu nebo skupině předmětů, která byla nejprínosnější, přiřazuji hodnocení 5 bodů, k předmětům průměrně přínosným hodnocení 3 body, k předmětům málo přínosným 1 bod a k předmětům nepřínosným 0 bodů. Můžete využít celé bodové stupnice od 5 do 0 bodů.*

Hodnocení přínosnosti jednotlivých předmětů studenty učitelství ZŠ lze pokládat za nezkreslená, protože všechny předměty byly ukončeny. Hodnocení přínosnosti jednotlivých předmětů studenty učitelství SŠ bylo značně zkráceno. Nezkreslená jsou hodnocení těch předmětů, které byly ukončeny před letním semestrem posledního ročníku, tj. aprobační předměty, psychologie, pedagogické praxe. Výuka v letním semestru byla zkrácena o 4 týdenní pedagogickou praxi a poslední semestr výuky vždy bývá zkrácen vzhledem k přípravě studentů na státní závěrečné zkoušky, výuka na fakultě proto trvala celkem 4 týdny. Tímto organizačním opatřením byly zkráceny obořové didaktiky, pedagogika a teorie výchovy. Někteří studenti u těchto předmětů uvedli, že jejich přínos nemohou hodnotit pro velmi malý počet hodin zejména u předmětů, které byly jednodinové a realizovaly se ve dvouhodi-

Tab. 7: *Potíže studentů učitelství středních škol při souvislé pedagogické praxi*

Při výuce na souvislé pedagogické praxi jsem měl potíže	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997		
	ZŠ	SŠ	ZŠ + SŠ (fyzika)
1. Při výkladu učiva:	72,3	82,9	
1.1 s elementarizací učiva	27,7	28,6	41
1.2 s časovým rozvržením hodiny	36,1	28,6	
1.3 s vyjadřovacími schopnostmi	13,8	22,8	
1.4 s motivací učiva	8,3	20,0	14
1.5 s jazykovou stránkou	5,6	14,3	
1.6 s odbornou stránkou	0,0	14,3	12
1.7 s organizací vyučovací hodiny	5,6	11,4	
1.8 s komunikací se žáky	8,3	8,6	
1.9 nemělo potíže	27,7	17,1	
2. Při demonstracích:	58,3	20,0	
2.1 s vedením frontálních žákovských pokusů	16,7	11,4	26
2.2 s didaktickým využitím pokusu při výkladu	13,9	0,0	
2.3 s technickou stránkou pokusů	5,6	8,6	21
2.4 nemělo potíže	66,7	80,0	
3. Při zkoušení:	58,3	48,6	
3.1 s klasifikací výkonu žáků	47,2	37,1	71
3.2 s formulací otázek	11,1	17,1	14
3.3 s hodnocením odpovědí	5,6	5,7	10
3.4 nemělo potíže	41,7	51,4	
4. S udržením aktivity žáků:	33,3	42,9	
4.1 během zkoušení	27,8	22,8	
4.2 během výkladu učiva	5,6	20,0	
4.3 nemělo potíže	66,7	57,1	
5. S udržením kázně žáků	16,6	14,3	21

Tab. 8: *Přínosnost skupin předmětů z hlediska přípravy na povolání učitele*

Skupiny předmětů	Průměrné bodové skóre	
	ZŠ	SŠ
1. Aprobační předměty	4,06	4,21
2. Pedagogická praxe	4,11	3,70
3. Souvislá pedagogická praxe	4,58	4,66
4. Oborové didaktiky	3,96	2,90
5. Psychologie	2,98	2,86
6. Pedagogika a teorie výchovy	2,77	1,80

nových celcích celkem dvakrát nebo přidělili těmto předmětům velmi malý počet bodů.

Studenti z hlediska přínosnosti pro učitelské povolání na první místo kladou aprobační předměty, potom na druhé místo pedagogickou praxi, kde upřednostňují souvislou pedagogickou praxi. Předměty pedagogické jsou podstatně hůře hodnoceny u studia učitelství SŠ, i když vyučující jsou shodní. Další rozbor bude uveden u dalších položek.

Položky 8 a 9: *Z obsahu Didaktika 1. (nebo 2.) aprobačního předmětu (uveďte zkratku) ... považuji za přínosné (následuje výčet vědomostí a dovedností):*

Tab. 9: *Přínosnost jednotlivých oblastí didaktik aprobačních předmětů k profesi učitele*

Z didaktik aprobačních předmětů považuji za přínosné	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997	
	ZŠ	SŠ
1. přípravu na vyučovací hodinu	65,2	48,6
2. základní praktické rady	48,0	57,1
3. seznámení s novými organizačními formami	56,9	22,8
4. naučení stanovit si cíle vyučovací hodiny	48,6	25,7
5. diagnostiku vědomostí a dovedností žáků	45,8	25,7
6. seznámení s didaktickou analýzou učiva	44,4	24,3
7. provádění didaktické analýzy učiva jednotlivých tematických celků	48,6	18,6
8. řešení úloh	32,0	24,3

Položky 10 a 11: *Z hlediska přípravy na povolání učitele 1. (nebo 2.) aprobačního předmětu (uveďte jeho zkratku) ... jsem ve studiu Didaktiky 1. (nebo 2.) aprobačního předmětu postrádal(a):*

Tab. 10: *Chybějící oblasti v oborových didaktikách*

V oborové didaktice jsem postrádal	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997	
	ZŠ	SŠ
1. nic jsem nepostrádal	24,6	28,6
2. více praxe, příklady atd.	25,0	25,7
3. didaktika byla pro mne postačující	20,8	15,7
4. více praktik, práce s PC, vhodnější koncepci přednášky	13,9	12,8
5. komunikativní dovednosti	13,6	5,7
6. kvalitního přednášejícího (zlepšit úroveň nebo připravenost)	0,0	10,0

V položkách 8 až 11 studenti uvádějí své *hodnocení oborových didaktik*, viz tabulka 9 a tabulka 10. V přínosnosti oborových didaktik na prvním místě uvádějí přípravu na vyučovací hodinu, potom praktické rady, nové organizační formy, stanovení cíle vyučovací hodiny, diagnostiku vědomostí a dovedností žáků, didaktickou analýzu učiva, řešení úloh a další oblasti oborových didaktik podle odborného zaměření. V oborových didaktikách navíc studenti požadují více praxe, příkladů z praxe, práci s PC, vhodnější koncepci přednášky, výuku komunikativních dovedností v oborové didaktice, zlepšit úroveň nebo připravenost přednášejícího.

V další části ankety studenti uváděli, co postrádali v aprobačních předmětech z hlediska přípravy na povolání učitele (jednotlivé předměty byly hodnoceny již v položce 7).

Položky 12 a 13: *Z hlediska přípravy na povolání učitele 1. (nebo 2.) aprobačního předmětu (uvedte jeho zkratku) ... jsem ve studiu odborných předmětů postrádal(a) — tab. 11.*

Tab. 11: *Chybějící oblasti v aprobačních předmětech*

V odborných předmětech jsem postrádal	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997	
	ZŠ	SŠ
1. práci s PC, více odborné chemie, laboratorní práce, regionální geografii atd.	36,1	38,5
2. lepší odbornost vyučujících	2,8	14,3
3. nic jsem nepostrádal, vše bylo postačující	61,1	47,2

Požadavky na odborné předměty se liší podle aprobačních předmětů, společným požadavkem zůstává práce s PC, lepší odbornost vyučujících.

Položka 14: *Z hlediska přípravy na povolání učitele jsem v pedagogických disciplínách postrádal(a) — tab. 12.*

Tab. 12: *Chybějící oblasti v pedagogických disciplínách*

V pedagogických disciplínách jsem postrádal	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997	
	ZŠ	SŠ
1. více praxe, rady o praxi, příklady situací	50,0	54,3
2. rétoriku, komunikativní dovednosti, hygienu hlasu atd.	19,4	25,7
3. nic jsem nepostrádal, vše bylo postačující	30,6	20,0

Položka 15: *Z hlediska přípravy na povolání učitele jsem v psychologických disciplínách postrádal(a) — tab. 13.*

Tab. 13: *Chybějící oblasti v psychologických disciplínách*

V psychologických disciplínách jsem postrádal	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997	
	ZŠ	SŠ
1. více praxe, konkrétnější kapitoly	36,1	20,0
2. jiné kapitoly (stávající probrat důkladněji, přidat další kapitoly)	5,6	5,7
3. nic jsem nepostrádal, vše bylo postačující	58,3	74,3

Položka 16: *Z hlediska přípravy na povolání učitele jsem ve filozofických disciplínách postrádal(a) — tab. 14.*

Tab. 14: *Chybějící oblasti ve filozofických disciplínách*

Ve filozofických disciplínách jsem postrádal	Relativní četnost odpovědí v % v roce 1997	
	ZŠ	SŠ
1. zajímavosti, matematiku ve filozofii, spojit s realitou atd.	19,4	20,0
2. filozofie nemá pro mne žádný smysl	16,7	20,0
3. připravenost vyučujícího zlepšit	0,0	5,7
4. nic jsem nepostrádal, vše bylo postačující	63,9	54,3

5. Závěry

5.1 Závěry ke změně postoje k učitelskému povolání

Prvním dílčím cílem výzkumu bylo zkoumání zájmu o učitelskou profesi. Studenti při vstupu na fakultu měli zájem o učitelské povolání. Vývoj společenského postavení učitele ve vazbě na ekonomické ohodnocení a náročnost jeho práce značně negativně ovlivnil konečný postoj studentů k tomuto povolání. Studenti ve zdůvodnění změny postoje k povolání učitele během studia na vysoké škole neuvádějí vlastní studium na fakultě, ale současné společenské postavení učitele a náročnost tohoto povolání ve vazbě na ekonomické ohodnocení.

5.2 Závěry k připravenosti na učitelskou profesi

Druhým cílem bylo sledování připravenosti k profesi učitele v základních obsahových složkách.

1. *Ve složce odborně-předmětové přípravy* ve dvou aprobačních předmětech hodnotí průměrný přínos těchto předmětů průměrným bodovým skóre 4,1 v pětibodové stupnici, tedy velmi vysoce. Ve studiu aprobačních předmětů postrádali práci s počítači, více laboratorní práce a další speciální oblasti činnosti podle odborného zaměření studentů. Někteří vyžadovali lepší odbornost vyučujících. Z celkového počtu 47,2 % studentů v těchto předmětech nic nepostrádalo, vše bylo dostačující.
2. *Ve složce pedagogicko-psychologické přípravy* v pedagogice, psychologii a oborové didaktice je situace následující. *Pedagogika a teorie výchovy* jsou hodnoceny průměrným bodovým skóre 2,3. Ve studiu těchto předmětů studenti postrádali více praxe, rady do praxe, příklady situací, rétoriku, komunikativní dovednosti. Pouze 25,3 % studentů uvádí, že vše bylo postačující. *Psychologie* byla hodnocena průměrným bodovým skóre 2,92. Studenti postrádali více praxe, konkrétnější učivo, důkladnější probrání některých částí. Pro 66,3 % studentů bylo v psychologii vše postačující. *Oborové didaktiky* byly hodnoceny průměrným bodovým skóre 2,83. Studenti v nich pozitivně hodnotili zejména tyto činnosti: přípravu na vyučovací hodinu, praktické rady, nové organizační formy, stanovení cíle vyučovací hodiny, diagnostiku vědomostí a dovedností žáků, didaktickou analýzu učiva, řešení úloh a další oblasti oborových didaktik podle odborného zaměření. V oborových didaktikách navíc studenti požadují více praxe, příkladů z praxe, práci s PC, vhodnější koncepci přednášky, výuku komunikativních dovedností v oborové

didaktice, zlepšit úroveň nebo připravenost přednášejícího. Pouze 27,3 % studentů uvedlo, že nic nepostrádalo.

3. *Ve složce všeobecné přípravy v předmětu Filozofie* nebylo průměrné bodové skóre zjišťováno. Bylo pouze zjišťováno, co studenti ve filozofii postrádali: zajímavosti, matematiku ve filozofii, lepší připravenost vyučujícího.
4. *Ve složce praktické přípravy v předmětu Pedagogická praxe* byla hodnocena průměrným bodovým skóre 3,90, přičemž souvislou pedagogickou praxi s nejvyšším průměrným bodovým skóre 4,62 pokládají studenti za vůbec nejpřínosnější předmět z hlediska přípravy na povolání učitele.

Výsledků tohoto výzkumu bude využito ke zkvalitnění přípravy dalších učitelů a ke změně učebního plánu. Informace týkající se konkrétních vysokoškolských učitelů nebo předmětů budou sdělovány pouze těm, jichž se toto týká, v žádném případě ne studentům, protože se jedná o zajištění zpětné vazby mezi studentem a učitelem.

Literatura

- Galíčák, J.: Profesní vývoj studenta učitelství. *Pedagogická orientace*, 1995, č. 16–17, s. 94–97.
- Mechlová, E.: The Evaluation of the Physics' Teacher Education by the Students. In: 9th International Seminar in Teacher Education, Prague, March 30–April 5, 1989. Collection of Papers. Central Library — Information and Reference Centre of Pedagogical Faculty of the Charles University, Praha 1990, s. 117–127.
- Program „Učitel“. MŠMT ČR, Praha 1995.
- Solárová, M.: Možnosti integrace obecné didaktiky a oborových didaktik. In: Konference didaktiků chemie s mezinárodní účastí. Brno 25. 6.–26. 6. 1997 (v tisku).

MECHLOVÁ, E.: Připravenost studentů učitelství pro základní a střední školy PŘF OU k učitelskému povolání. *Pedagogická orientace* 1997, 4, s. 77 až 94, ISSN 1211–4669.

Adresa autorky: Doc. RNDr. Erika Mechlová, CSc., Přírodovědecká fakulta OU, Ostrava